

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.44>**Артем Плосконос,***ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ДОПИТУ УЧАСНИКІВ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП ТА ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті досліджено окремі аспекти тактичних особливостей допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій під час досудового розслідування, а також розглянуто специфічні питання, які можуть бути поставлені допитуваним із метою встановлення істини. Проаналізовано обставини, які формують предмет допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. Визначено типові ознаки протидії розслідуванню, яка може виникати під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії. З'ясовано, що типовими ознаками такої протидії є: відмова давати показання; відмова давати показання під час досудового розслідування, аргументуючи своє рішення «вигаданою» недовірою до працівника поліції; наявність «умовно законного» обміну інформацією між членами групи, які взяті під варту, із співучасниками, які під час розслідування не встановлені або причетність яких до вчинення кримінального правопорушення не доведена; наявність примусу щодо свідків (потерпілих) до відмови останніх від дачі показань щодо злочинної діяльності, замовчування або перекручування окремих фактів, шляхом підкупу або залякування; побоювання учасників організованих злочинних груп, які в ієрархії угруповання займали найнижчий щабель, давати показання, аргументуючи таке рішення можливістю реальної помсти з боку лідерів злочинної організації. Окреслено основні завдання, які постають перед слідчим на різних стадіях проведення допиту, а саме: під час першої – підготовчої – стадії слідчий повинен вирішити організаційні моменти допиту та ретельно спланувати алгоритм своїх подальших дій, далі, у межах робочого етапу слідчий, за допомогою процесуальної форми, змістом якої є одержання інформації, що стосується розслідуваної події, повинен застосувати обрані тактичні прийоми, а під час останньої, третьої, або заключної, стадії слідчий проводить фіксацію й аналіз отриманих результатів. Досліджено типові тактичні прийоми, які застосовуються під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій: негайний допит, «пошук слабкої ланки», створення та використання внутрішньогрупового конфлікту, використання наявних доказів таким чином, щоб у допитуваного склалося перебільшене уявлення про обсяг поінформованості слідчого тощо.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, злочин, тактика слідчих (розшукових) дій, розслідування кримінальних проваджень.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років Україна впевнено рухається шляхом глибоких і структурних реформ майже усіх сфер суспільного життя. Безперечно, такі трансформації у ключових напрямках державотворення є фундаментом для якісних змін у соціальній, економічній та політичній сферах. Водночас ці реформи, з одного боку, допомагають досягти певної економічної стабільності та повернути позитивну динаміку розвитку української економіки, а з іншого, утворюють низку зовнішніх і внутрішніх викликів, які потребують правового врегулювання. Саме ситуацією правової неурегульованості, наявністю розбіжностей або суперечностей між нормативно-правовими актами, що регулюють однакові або суміжні правовідносини, а в окремих випадках компетенцією органів влади зумовлена складна

криміногенна обстановка. Вирішення проблем, пов'язаних із зростанням злочинності та її організованих проявів, належить до пріоритетних завдань правоохоронних органів України.

Найбільш небезпечним проявом злочинної діяльності, на нашу думку, є її організованість (організовані злочинні групи та злочинні організації). По-перше, такі формування характеризуються стійкістю, тривалістю, використанням технічних засобів, наявністю корумпованих зв'язків, витонченими способами протидії розслідуванню [1, с. 267]; по-друге, незаконні дії або діяльність, яку обирає таке злочинне об'єднання, мають більш резонансний характер.

Зважаючи на специфічні характеристики організованих злочинних груп і злочинних організацій, можемо зробити висновок, що

процес розслідування злочинів зазначеної категорії є досить тривалим, складним, потребує від слідчого (групи слідчих) професійної зосередженості та застосування повного спектра процесуально-тактичних засобів, спрямованих на встановлення істини та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Важливе місце у процесі збирання доказової інформації в межах кримінального провадження належить такій слідчій (розшуковій) дії, як допит. Нині фактично без проведення допиту не відбувається жодне досудове розслідування, тому саме допит уважається однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій [7, с. 173].

Питання організації і тактики проведення допиту досліджували такі вітчизняні вчені-криміналісти, як: В.П. Бахін, В.К. Весельський, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.П. Колмаков, М.В. Костицький, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.І. Мотлях, С.М. Стахівський, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько, В.В. Юсупов та інші. Водночас у їхніх наукових працях малодослідженими залишилися проблеми допиту учасників організованих злочинних груп і злочинних організацій, що з урахуванням сучасного стану протидії організованій злочинності в Україні потребує ґрунтовного аналізу.

Метою статті є дослідження тактичних прийомів допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій.

Виклад основного матеріалу. Популярність допиту порівняно з іншими слідчими (розшуковими) діями досить висока. Це зумовлено можливістю швидкого отримання інформації про визначені обставини, забезпечення їх перевірки в межах однієї дії. Факт існування злочинного об'єднання, встановлення зв'язків між його членами може бути визначений здебільшого на підставі показань підозрюваних, свідків та потерпілих.

Варто зазначити, що допит є найбільш тактично складною слідчою (розшуковою) дією, а особливо з огляду на «специфічну категорію допитуваних» осіб – учасників злочинної групи, та потребує наявності у слідчого відповідних професійних навичок та досвіду, що, у свою чергу, дозволить правильно обрати тактичні прийоми й обґрунтувати послідовність їх застосування.

У нашому дослідженні ми вирішили зупинитися на найбільш важливих, на наш погляд, тактичних прийомах допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також на специфічних

питаннях, які можуть бути поставлені допитуваним із метою встановлення як їхньої причетності до діяльності організованої групи, так і обставин учинення злочинів цим об'єднанням.

Коло таких специфічних питань становить безпосередньо предмет допиту учасників злочинних угруповань, залежить від процесуального положення допитуваного та його фактичної (або передбачуваної) причетності до досліджуваних обставин. Зазначені питання, по-перше, дозволять, висунути та перевірити окремі слідчі версії про вчинення злочину організованою групою, а по-друге, сприятимуть встановленню ознак організованої злочинної діяльності.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що під час розслідування кримінальних проваджень за фактами кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями (далі – ОЗГ), досить часто виникають факти протидії розслідуванню. До найбільш типових ознак протидії розслідуванню, які мають місце саме під час допиту, можна віднести такі, як:

- відмова учасника ОЗГ давати показання з посиланням на ст. 63 Конституції України й аргументуванням свого рішення, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» [3];

- відмова давати показання під час досудового розслідування, аргументуючи своє рішення «вигаданою» недовірою до працівника слідчого підрозділу, який проводить розслідування, або оперативного працівника, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження, та подальшим наміром давати показання лише під час судового розгляду;

- побоювання учасників ОЗГ, які в ієрархії угруповання займали найнижчий щабель, давати показання, аргументування такого рішення можливістю реальної помсти з боку лідерів злочинної організації;

- наявність «умовно законного» обміну інформацією між членами групи, які взяті під варту, із співучасниками, які у процесі розслідування не встановленні або причетність яких до вчинення кримінального правопорушення не доведена;

- наявність примусу щодо свідків (потерпілих) до відмови останніх від дачі показань стосовно злочинної діяльності, замовчування або перекручування окремих фактів, шляхом підкупу або залякування.

Отже, для досягнення мети допиту слідчий повинен урахувати можливу протидію

з боку учасників ОЗГ і обрати оптимальну лінію поведінки (спілкування) з кожним учасником, а також визначити найбільш ефективні тактичні прийоми допиту, які необхідно застосувати.

З погляду загальних положень криміналістичної тактики допит, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, має три стадії. Перша стадія допиту – підготовча, у межах цієї стадії слідчий повинен вирішити організаційні питання та ретельно спланувати алгоритм своїх подальших дій. Друга стадія – робоча, тобто безпосередня процесуальна форма спілкування, змістом якої є одержання інформації, що стосується розслідуваної події. Остання, третя стадія – заключна, або стадія аналізу та фіксації отриманих результатів.

Зважаючи на виконувани на кожній із перелічених стадій допиту завдання, стає зрозумілим, що успіх допиту, зокрема й учасників ОЗГ, напряду буде залежати від якісної підготовки до нього, тобто не лише обізнаності слідчого про саму подію злочину, а і володіння інформацією про особу (осіб), яка його вчинила.

Опитані респонденти (слідчі управлінь та головних управлінь Національної поліції) вказали, що у 85% випадків підготовка до допиту розпочинається саме з вивчення раніше зібраних матеріалів: пояснень, протоколів огляду місця події, протоколів допитів свідків/потерпілих, висновків судових експертів тощо. 95% із числа слідчих зазначили, що вивчення особи – учасника ОЗГ під час підготовки до допиту також є дуже важливим аспектом, який дозволяє вибудувати правильну стратегію «майбутнього спілкування», встановлювати психологічний контакт із ним.

Зокрема, необхідно встановити роль особи у вчинених ОЗГ злочинах (організатор, виконавець, посередник, підбурювач), наявність попередніх судимостей, притаманні риси характеру, сімейний стан, взаємини з родичами та їхнє відношення до подій, що відбулися, асоціальна спрямованість особистості, освітній рівень, ставлення до співробітників правоохоронних органів, особисте ставлення до вчиненого, психологічний тип, манеру поведінки та характер взаємин з іншими учасниками організованої групи тощо. У даному разі працюватиме правило, чим більше інформації, яка характеризує учасника ОЗГ, вдасться отримати слідчому, тим швидше він зможе побудувати стратегію спілкування, обрати найбільш оптимальні прийоми допиту, у подальшому отримати найбільш ефективний результат.

Якщо в межах підготовчого етапу встановлено, що учасник ОЗГ уже має судимості, доцільно вирішити питання стосовно вивчення попередніх кримінальних проваджень та вироків, які набули чинності. Ознайомившись із попередньою «злочинною діяльністю» допитуваного, можна отримати інформацію стосовно кримінальних зв'язків останнього, особливо якщо слідством не встановлені деякі учасники організованої групи, інформація про яких може старанно приховуватись у межах протидії розслідуванню, що було описано вище [6, с. 248].

Необхідно звернути увагу на те, що підготовка до проведення допиту обов'язково повинна враховувати такі організаційно-тактичні аспекти: недопущення інформаційних контактів між затриманими, забезпечення їх повної ізоляції один від одного та контролю за переписуванням, унеможливлення зв'язку зі співучасниками під час конвоювання. Майже всі опитані респонденти відзначили, що незабезпечення перелічених заходів призведе до втрати або неможливості отримання важливої доказової інформації, тяганини під час розслідування, складнощів з ухваленням остаточного тактичного рішення.

Рівень освіченості, інтелектуальні та вольові якості допитуваних з'ясовуються під час ознайомчої бесіди, яка передуює допиту. У процесі цієї бесіди варто спробувати приховано довідатися, яке становище того чи іншого учасника організованої групи, чи мав він авторитет серед спільників, хто є організатором або лідером групи, якщо він до того часу не встановлений. Крім того, отримані під час такої короткої бесіди відповіді дозволять слідчому не лише опрацювати майбутню тактику допиту, але й оцінити рівень щирості допитуваного.

Для отримання достовірних показань під час допиту учасника ОЗГ варто використовувати такі тактичні прийоми, як негайний допит на місці затримання або безпосередньо після доставлення підозрюваного до відділу поліції. Закономірно, що оперативне затримання та доставка особи до підрозділу спричинять в останнього стан розгубленості, а здебільшого й неможливість швидко проаналізувати всі обставини та вибудувати контраргументи для допиту. Особливо ефективно застосовувати такий прийом до лідерів організованих груп.

Слідча і судова практика свідчить про те, що в подальшому показання таких осіб не рідко змінюються, вони заявляють, що на них здійснювався неправомірний вплив із боку працівників поліції, які проводили першочергові слідчі (розшукові) дії або безпосередньо затримання. У такому разі поряд

із застосуванням прийому щодо негайного допиту слідчим доцільно звернути увагу на використання під час слідчої (розшукової) дії засобів відеофіксації. У подальшому наявність не лише стандартного протоколу допиту, а і відеододатка до нього буде спростовувати намагання учасника ОЗГ довести наявний із його слів неправомірний вплив працівників поліції.

Крім того, якщо слідчим встановлено психологічний контакт з учасником ОЗГ, то після проведення допиту, у межах якого отримано доказову інформацію, у жодному разі не варто зупинятися, а треба негайно вирішувати питання про проведення інших необхідних слідчих (розшукових) дій, результати яких дозволять як перевірити, так і додатково зафіксувати отримані під час допиту відомості. Потім, у разі зміни сприятливої слідчої ситуації на конфліктну та відмови учасника ОЗГ надавати показання, брати участь в інших слідчих (розшукових) діях, для процесу розслідування це не буде мати критичного значення.

Наступний прийом полягає в тому, щоб серед декількох учасників ОЗГ варто обрати для допиту саме того, стосовно якого слідство володіє найбільш повною інформацією щодо його приналежності до злочинної діяльності та має відповідні докази, які можна буде використати під час допиту.

Ще одним прийомом, застосування якого також приводить до позитивного результату, є так званий «пошук слабкої ланки». Тобто завдання слідчого – встановити й обрати з-поміж усіх учасників ОЗГ саме ту особу, яка мала у групі невисоке або підлегле становище, потрапила до групи через складні життєві обставини, матеріальну залежність від лідера, компромат тощо. Під час допиту такої особи зазвичай більше шансів отримати правдиву інформацію. Додатково під час допиту таких осіб доцільно використовувати прийом щодо роз'яснення окремих норм закону про кримінальну відповідальність, які пом'якшують покарання, звернути увагу допитуваного на прагнення лідера уникнути покарання та перекласти всю відповідальність за злочинну діяльність на неї, а також використовувати внутрішньогрупові конфлікти.

Використання конфліктної ситуації між учасниками ОЗГ (невдоволення щодо розподілу злочинних доходів; дискримінація з боку лідерів; неприйняття системи встановлених правил і порядку у групі; підозри щодо несправедливого розподілу частини викраденого, претензії стосовно ступеня наближеності до лідера, особисті неприязні стосунки тощо), як показує практика, також

є ефективним прийомом допиту. Аналіз кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень ОЗГ свідчить про те, що в таких групах майже завжди діють дві протидіючі сили. Перше внутрішнє угруповання спрямоване на подальшу стійкість групи та згуртованість її учасників, друге – на роз'єднання та диференціацію її учасників. Відповідні відомості можуть бути отримані оперативним шляхом.

Також ефективним прийомом використання внутрішньогрупового конфлікту є пред'явлення допитуваному неправдивих показань інших членів організованої злочинної групи про його роль у злочинах, що часто викликає обурення та спонукає до дачі правдивих показань.

Якщо конфлікти відсутні, що малоімовірно, чи є незначними, то їх можна штучно створити або підсилити наявні. Із цією метою у процесі допиту необхідно: проінформувати допитуваного про раніше не відомі йому взаємини у групі, у яких йому відводиться не дуже приваблива роль; повідомити про факти, які свідчать про дії інших членів групи, в основному лідера, спрямовані проти допитуваного або проти близьких йому людей; ознайомити з фактами, які можуть скомпрометувати допитуваного в очах інших членів організованої групи.

У разі наявних конфліктів між учасниками ОЗГ слідчий повинен підсилити наявний антагонізм, за допомогою бажання усунути «конкурента» одержати під час допиту від членів конкуруючої групи відомості, які можна з успіхом використовувати під час розслідування.

Під час допиту в конфліктній ситуації, коли особа відмовилась від дачі показань, насамперед варто спробувати з'ясувати й усунути мотиви, які лежать в основі такої позиції.

У такому разі рекомендується роз'яснити особі всі негативні моменти, пов'язані з тим, що мовчання перешкодить їй захистити свої інтереси та, порівняно з іншими співучасниками злочину, значно погіршить її правовий стан, зокрема, що зайнята допитуваним неправильна позиція може призвести до більш суворого покарання, оскільки не будуть враховані обставини, які пом'якшують покарання, які може повідомити тільки допитуваний особисто, а також можливе перекручування справжніх подій іншими несумлінними учасниками групи в несприятливий для допитуваного бік, що характерно для розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності.

Значний успіх під час проведення допиту слідчим може бути досягнутий за умови

зацікавлення допитуваного в більш активній участі у процесі розслідування. Змінити зайняту позицію нерідко вдається шляхом проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб та слідчих експериментів. Під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій учасник ОЗГ, не погоджуючись із твердженням «опонентів», починає досить жваво викладати свою версію подій.

Нерідко слідча ситуація складається так, що на початковому етапі розслідування учасник ОЗГ заперечує свою участь у злочинах, учинених організованою злочинною групою, а згодом взагалі відмовляється давати показання. Така комбінація використовується учасниками ОЗГ для того, щоб згодом, можливо, у суді, погодити свої показання зі співучасниками, вигадати оптимальну версію подій.

Лідери (організатори) та найбільш активні члени ОЗГ найчастіше обирають таку тактику поведінки на слідстві: відмовляються давати показання без адвоката, а з його приходом також не бажають говорити, посилаються на відповідну статтю Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України; і тільки після ознайомлення з показаннями співучасників або після проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб починають висувати власні версії з метою послабити та знецінити обставини, які містяться в показаннях, які їх викривають.

Для лідерів (організаторів) організованої групи характерна подача обставин злочинів, учинених групою, у вигідному для себе світлі, зменшення своєї ролі та покладання вини щодо керівництва групою на інших осіб. На контакт зі слідчим вони йдуть лише для ознайомлення з позиціями інших членів організованої групи, а також для виявлення доказового «арсеналу» слідчого.

Ефективним тактичним прийомом допиту учасників організованої групи є використання наявних доказів таким чином, щоб у допитуваного склалося перебільшене уявлення про обсяг поінформованості слідчого. Варто зауважити, що пред'явлення доказів під час допиту є ефективним, але тактично складним прийомом, застосування якого потребує виваженого підходу й урахування психологічного типу допитуваного. Особи з холеричним темпераментом, наприклад, можна відразу подати докази, що мають найбільше значення, для того, щоб викликати вибух темпераменту та використати під час подальшого допиту цю ситуацію. Меланхолік або флегматик на такі дії може і не відреагувати через інерційність темпераменту.

З огляду на вищевикладене варто зазначити, що пред'явлення доказів під час допиту залежить від конкретної слідчої ситуації, що склалася на цей момент розслідування, водночас основним правилом для слідчого залишається заборона пред'явлення допитуваному сфальсифікованих або таких, що не існують, доказів.

Висновки

Отже, можемо дійти висновку, що процес обрання слідчим під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій тактичних прийомів допиту повинен відбуватись з урахуванням окремих характеристик ОЗГ, а саме: стабільності складу, наявності сформованої та чіткої психологічної структури з конкретним розподілом ролей, спланованості, високої конспіративності та тривалості злочинної діяльності. Незалежно від обраної слідчим тактики під час розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів учасниками організованих злочинних груп та злочинних організацій, а також застосованих тактичних прийомів допиту, ставлення слідчого до отриманої в межах зазначеної слідчої (розшукової) дії інформації повинно мати критичний характер. Тобто будь-які відомості, отримані під час допиту, підлягають аналізу, оцінці та ретельній перевірці шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Дергач Л.В. Особливості проведення допиту підозрюваних у справах про вимагання, вчинені організованими злочинними групами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 22. С. 267–273.
2. Іванчишин І.І. Організоване злочинне угруповання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 253–279.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Миrowsька А.В., Синоверський А.І. Особливості розслідування злочинів, учинених орга-

нізованими групами. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції, м. Київ, 22 листопада 2018 р. / редкол.: В.В. Черней та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 246–249.

7. Плосконос А.І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172–175.

Artem Ploskonos. Tactics of interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations

The article examines some aspects of the tactical features of the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations during the pre-trial investigation, as well as considers specific issues that may be asked by the interrogated as to establish the truth. The circumstances that form the subject of interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations are analyzed. Typical signs of opposition to the investigation, which may arise during the investigation of criminal proceedings of this category, have been identified. It was found that the typical signs of such opposition are: refusal to testify; refusal to testify during the pre-trial investigation, arguing his decision with "fictitious" distrust of the police officer; the existence of a "conditionally lawful" exchange of information between members of the group who have been taken into custody with accomplices who have not been identified during the investigation or whose involvement in the commission of a criminal offense has not been proven; the presence of coercion against witnesses (victims) to the refusal of the latter to testify about criminal activity, concealment or distortion of certain facts, by bribery or intimidation; the fear of the members of organized criminal groups, who occupied the lowest level in the hierarchy of the group, to testify, arguing such a decision as the possibility of real revenge on the part of the leaders of the criminal organization. The main tasks facing the investigator at different stages of the interrogation are outlined, namely: during the first – preparatory stage the investigator must solve organizational issues and carefully plan the algorithm of their further actions, then, within the working stage – the investigator using procedural form, content which is to obtain information relating to the event under investigation, must apply the selected tactics, and during the last, third or final stage – conducts recording and analysis of the results. The typical tactics used during the interrogation of members of organized criminal groups and criminal organizations are studied: Immediate interrogation, "search for a weak link" in the creation and use of intragroup conflict, use of available evidence so that the interrogee etc.

Key words: criminal offenses, crime, tactics of investigative (search) actions, investigation of criminal proceedings.